

Рожкова Л.І.

Кузьменко Н.М.

Сумський національний аграрний університет

Образ народу у творчості Адама Міцкевича та Пантелеймона Куліша

У статті визначені спільні мотиви та джерела творчості європейських письменників – романтиків XIX століття, зокрема, звернення до джерел народної культури, осмислення історичної спадщини. На матеріалі творів польського поета Адама Міцкевича та українського письменника Пантелеймона Куліша аналізуються відмінності у розкритті образу народу. У А. Міцкевича провідною силою народу виступає – шляхта, у П.Куліша - козацтво. Такі розбіжності зумовлені особливостями соціальної структури польського та українського суспільства XVI – XVIII ст., роллю шляхти та козацтва в історії обох народів.

Ключові слова: романтизм, польська література, українська література, народ, козацтво, шляхта.

The article identifies common motives and sources of creativity of European writers - nineteenth-century romantics, in particular, the appeal to sources of folk culture, comprehension of historical heritage. The material of the works of the Polish poet Adam Mickiewicz and the Ukrainian writer Panteleimon Kulish analyzes the differences in the disclosure of the image of the people. A. Mickiewicz is the leading force of the people - the nobility, and P. Kulish - the Cossacks. Such differences are due to the peculiarities of the social structure of Polish and Ukrainian society of the 16th - 18th centuries, the role of the nobility and the Cossacks in the history of both peoples.

Keywords: romanticism, polish literature, ukrainian literature, people, cossacks, nobility.

Кінець XVIII – перша половина XIX століття – доба романтизму в європейській літературі, «романтична революція» у художній культурі людства [1,5].

Як естетична система та літературний напрям, романтизм поділяється на декілька течій, зокрема, народно - фольклорну та історичну. Визначальними рисами творчості письменників - романтиків було звернення до джерел народної культури, осмислення подій минулого. Видатні представники цієї течії у польській літературі XIX ст. - Адам Міцкевич (1789 - 1855), поети Юліуш Словацький, Зенон Красінський, засновник «української школи» у польській поезії Антоні Мальчевський, автор «козацьких оповідань» Міхал Чайковський, творець історичних епопей Генрик Сенкевич.

Життя і творчість основоположника польського романтизму А. Міцкевича припало на той час, коли Польща перестала існувати як самостійна держава, тиск з боку інших держав поєднувався з внутрішніми конфліктами, зародження нових економічних відносин супроводжувалося народними рухами і повстаннями. Провідними мотивами творів поета були національний пафос, заклик до єдності та відновлення втраченої державності. У поемі «Гражина» (1833), присвяченій боротьбі литовського народу за незалежність проти німецьких феодалів, автор нагадав своїм співвітчизникам, що інтереси народу є найвищими, тільки об'єднанням можна здобути перемогу.

Народ в польському романтизмі уособлює найкращі риси національної культури й характеру. Поема «Пан Тадеуш», написана А. Міцкевичем в еміграції після поразки антиросійського повстання 1830 – 31 рр. і видана 1834 р. у Парижі, була визнана польською національною епопеєю. Образ народу у поемі складається із представників різноманітних соціальних верств – шляхти, духовенства, селян, що виступають у складних взаємовідносинах. Романтична ідеалізація польської історії поєднується з гумором та критикою давніх звичаїв («Польща безладом тримається»). Поет змалював життя усіх прошарків шляхти, висміяв її невинуватену гордовитість, безкінечні сварки, заради дрібної вигоди, тощо. Гостру критику отримала і вища аристократія через

байдужість до народу та країни. Як поет романтик, А. Міцкевич вірив, що майбутнє Польщі залежить від об'єднання шляхти з народом, звільнення селян від кріпацтва, відречення панів від своїх земель. Автор сумує за втраченою батьківщиною, водночас проголошує ідею відродження Речі Посполитої в унії з Литвою (поема починається словами «О краю мій, Литво!» [2, с. 9], що означало утвердження нового типу польського патріотизму, основою якого було не національно-мовна, а станова приналежність до шляхти.

Польська романтична думка справила значний вплив і на український визвольний рух. «Книга народу й польського паломництва» (інший варіант перекладу – «пілігримства», 1832 р.) А. Міцкевича стала відомою в усіх європейських, зокрема, слов'янських країнах. Пілігрими в розумінні Міцкевича – це мандрівники мимоволі, які після поразки «ребелії» 1830 – 1831 рр., жорстоко придушеної імператором Миколою I, розбрелися по світах. Проте вони, усе одно тримають курс на омріяну вільну Польщу і рано чи пізно зможуть таки досягти її. Твір проникнутий вірою митця у прогрес людства, у те, що польський народ у союзі з іншими пригнобленими народами Європи вибере свободу і незалежність. «Книга народу польського...» стала взірцем для твору Миколи Костомарова «Книга буття українського народу» (1836 р.): той самий біблійний стиль, лаконічний виклад національної історії, ідея слов'янської федерації. «Україна буде непідлеглою Річчю Посполитою в союзі слов'янським...» [3, с. 252]. Обидва твори об'єднує віра у пробудження нації.

Однак, суттєві відмінності у розумінні ролі народу в історичному процесі позначилися також на суспільно – політичному світогляді польських та українських діячів. Адам Міцкевич ідеалізував польський народ, страждання якого мають месіанське значення для порятунку усіх поневолених народів. Провідну роль у суспільних змінах, у боротьбі проти кріпацтва, за демократичні свободи, має відіграти дрібна шляхта у союзі з селянами. Тим часом, українська суспільно-політична думка мала однозначно антишляхетський характер: усі верстви народу, включно з козаками, слід визволити з-під гніту панів. Микола Костомаров вважав, що роль визволителя

слов'янських народів має відіграти Україна, чиї козацькі демократичні традиції вирізняють її з поміж сусідніх народів: на відміну від росіян, українці не мали царів і, на відміну поляків, не мали шляхти. Український романтизм як ідейно, так і організаційно був тісно пов'язаний з визвольним рухом: М.Костомаров, П.Куліш, Т.Шевченко заснували першу національну суспільно-політичну організацію – Кирило-Мефодіївське братство (1845-1847).

Романтизм в українській літературі був започаткований поетом та драматургом Іваном Котляревським, гуртком «Харківських романтиків», автором історичних повістей Григорієм Квіткою – Основ'яненком, західноукраїнськими поетами («Руська трійця», Микола Устиянович). У середині ХІХ ст. до когорти романтиків долучилися письменники «Київської школи» - Михайло Максимович, Микола Костомаров, Тарас Шевченко. Однією з основоположних категорій української, як і польської літератури доби романтизму, є народ.

Важлива роль у розвитку романтичної течії належить Пантелеймону Кулішу (1819-1897). За тематично – стильовою приналежністю його твори можна віднести до фольклорно – побутових (новели), фольклорно – історичних (роман «Чорна рада»), громадянської лірики. Написаний у жанрі історичної хроніки, роман «Чорна рада» (1847 р., у перше опублікований 1857 р.) є, за визначенням Віктора Петрова (Домонтовича), романом «психологічних типів і суспільних конфліктів». У творі представлені різні суспільні групи (козаки, селяни, міщани), що складаються у широку картину народного життя. У центрі уваги автора – козацтво як провідна верства українського суспільства ХVІІ - ХVІІІ ст. П. Кулішу вдалося уникнути суцільної ідеалізації козацтва, властивого письменникам романтичної школи (як приклад, можна навести повість «Тарас Бульба» Миколи Гоголя), показати неоднорідність цієї суспільної верстви. Письменник віддає належне героїзму січових козаків, які звільнили народ від гніту шляхти («ляхів та недоляшків») в особі Кирила Тура, хранителя запорозьких традицій Пугача. Та все ж щирі симпатії автора на боці городового, «кармазинового», козацтва (Сомко, Шрам), вони уособлюють

державу – Київську Русь та Гетьманщину, мудрість, розважливість, міцне господарство. В той же час окремі представники козацької старшини (Брюховецький, Гвинтовка), - зображені всуціль негативно, оскільки вдаються до популізму, грають на стихійних настроях народу. У подальшому, починаючи з 1860 – х рр., П. Куліш змінив оцінку козацтва та козацької доби в цілому, вважав це явище анархічним та антидержавним (оповідання «Мартин Гак», історичні праці «Відпадання Малоросії від Польщі», «Українські козаки і пани в двадцятиліття перед бунтом Хмельницького»).

Народе, без пуття, без честі і одваги
Без правил у завітах предків диких,
Ти що постав безумної одваги,
Гірких п'яниць та розбишак великих! [4,188]

У цих рядках – оцінка козацтва як руйнівної сили, якій письменник протиставляє ідеал мирного просвітництва, називає себе «піонером з сокирою важкою» на ниві культурного поступу України:

Я не поет і не історик, ні!
Я – піонер з сокирою важкою:
Терен колючий в рідній стороні
Вирубую трудящою рукою
Не раз кроплю свою роботу й кров'ю
Да весело так поратись мені[5, с. 217].

У подальшому П.Куліш розвинув свою історіософію у бік відмови від ідей панславізму та месіанізму,обґрунтував концепцію «духу народу». Він стверджував, що напрям розвитку історії вказує «провідна верства», національна аристократія. Специфіка українського духу розкривається у концепції «хутірської філософії» П. Куліша [6, с.17].

Отже, творчість Адама Міцкевича та Пантелеймона Куліша об'єднують почуття відповідальності за долю народу, прагнення підтримати морально, піднести його дух в умовах втрати державності, національного гноблення з боку сусідніх держав. Відмінності у польському та українському романтизмі

зумовлені історичними чинниками (провідною суспільною верствою на українських землях були козаки, на польських - шляхта). Незважаючи на захоплення деяких польських письменників – романтиків (А. Мальчевський, М. Чайковський) козацькими звичаями та пригодами, національний визвольний рух обох народів розвивався різними шляхами. Українські діячі не сприймали ідеї відродження Речі Посполитої, натомість польські демократи визнавали поляків «історичним» народом з огляду на давні традиції. Ці розбіжності справили суттєвий вплив на перебіг спільної історії України та Польщі у новий та новітній час.

Список літератури

1. Ніколенко О.М. Романтизм у поезії. Г.Гейне, Дж.Г. Байрон, А.Міцкевич, Г.Лонгфелло:Посібн. для вчителя. - Харків:Вид-во «Ранок», 2003. 176 с.
2. Міцкевич А. Пан Тадеуш:Поема. Вірші/Упор. Щавурський Б. - Тернопіль: «Навч. книга Богдан», 2004. - 144с.
3. Національні процеси в Україні:історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник у двох ч./За ред. В.Ф. Панібудьласки. – Київ.: Вища школа, 1997.- Ч.1.- 583 с.
4. Куліш П.О. Твори:В 2 –х т. К.: Дніпро, 1989. Т.1. Поетичні твори (Підгот. тексти, упор. М.Л.Гончарук); авт. передмова М.Г.Жулинський. – 654 с.
5. Куліш П. Вибрані твори (упор. текстів, передмова та примітки І.М.Андрусяка). - Харків: Вид – во «Ранок», 2009. - 320 с.
6. Артюх В. Історіософія Пантелеймона Куліша:від романтизму до позитивізму. Світогляд – Філософія – Релігія:збірник наукових праць. - Суми УАБС НБУ, 2012. Вип. 3. - 5-17 с.